

Spijt van het moederschap

Orna Donath
Spijt van het moederschap

vertaald door Laura van Campenhout



ALFABET UITGEVERS

2022

De vertaling van het citaat uit *Macbeth* op pagina 229 is van de hand van Peter Verstegen (De Wilde Tomaat, 2020). Voor de vertaling van Bijbelcitaten is geput uit de Nieuwe Bijbelvertaling (2005).

Copyright © 2016, 2022 Orna Donath in samenwerking met Margret Trebbe-Plath

Oorspronkelijke titel *#regrettingmotherhood*.

Wenn Mütter bereuen

Oorspronkelijke uitgeverij Albrecht Knaus Verlag, onderdeel van Verlagsgruppe Random House GmbH, München, Duitsland

© Nederlandse vertaling Laura van Campenhout en

Alfabet Uitgevers

Omslagontwerp Jan van Zomeren

Auteursfoto Tami Aven

Typografie binnenwerk CeevanWee

ISBN 978 90 213 4180 4

NUR 320

alfabetuitgevers.nl

Alfabet Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

In plaats van te vragen: hoe kan dit waar zijn? zouden we
kunnen vragen: wat als dit waar is? Wat dan?
– Arthur Bochner

Inhoud

- Inleiding 11
- Waar we het over hebben als we het over spijt hebben 17
 - Het onderzoek 20
 - De wegenkaart van dit boek 26
- 1 – Wegen naar het moederschap 31
- Wat de samenleving dicteert en wat vrouwen zelf ervaren*
 - 'De natuurlijke weg' of 'keuzevrijheid' 33
 - Moeder worden door de dingen gewoon te laten gebeuren 41
 - Verlangens en verborgen redenen om kinderen te krijgen 48
 - Moeder worden met instemming maar zonder het te willen 52
- 2 – Eisen aan het moederschap 61
- Verwachtingen over uiterlijk, gedrag en emoties van moeders*
 - Goede moeder, slechte moeder: de moeders hebben het altijd gedaan 63
 - Van je kinderen houden – hen haten – het moederschap haten 74

3 – Spijt van het moederschap	81
<i>Kon ik maar niemands moeder zijn</i>	
Tijd en herinnering	82
Spijt: het onomkeerbare ongedaan willen maken	86
De politiek van spijt, voortplanting en moederschap	92
‘Het was een vreselijke vergissing’: dit vinden de vrouwen	97
Spijt van je moederschap, maar geen spijt van je kinderen	108
Momenten van besef	113
Voor- en nadelen van het moederschap	126
4 – Moederschapservaring en spijtbeleving	137
<i>Leven met een ongeoorloofd gevoel</i>	
Wie ik was en wie ik ben	138
Moederschap als traumatische ervaring	144
De banden en boeien van moederliefde	148
Verplicht te zorgen	153
Moeder zijn: een verhaal zonder einde	158
Waar zijn de vaders?	165
Fantasieën over verdwijnen	172
Gescheiden leven van je kinderen	181
Meer kinderen? Of juist niet?	189
5 – Wie ben je, mama?	199
<i>Moeders met spijt tussen zwijgen en spreken</i>	
Willen praten maar tot zwijgen gebracht	202
‘Weten de kinderen het?’	208
Bescherming bieden: zwijgen over spijt	212
Bescherming bieden: praten over spijt	218

6 – Moeders als subjecten 229

Wat spijt ons vertelt over de situatie van moeders

Moederlevens nader bekeken: plussen en minnen 230

Voldaan moederschap: enkel een kwestie van
omstandigheden? 237

Van object naar subject: moeders als mensen, moeder-
schap als relatie 253

Epiloog 261

Dankwoord 271

Noten 273

Inleiding

Hier-ga-je-spijt-van-krijgen!

Je

gaat

spijt krijgen dat je geen kinderen hebt gekregen!

Dit werd me ingepeperd toen ik in 2007 mijn onderzoek naar het ontbreken van een kinderwens bij Israëlich-Joodse vrouwen en mannen aan het afronden was. Het is een onheilsprofetie die bijna iedereen die geen ouder, en specifiek, geen moeder wil worden vroeg of laat te horen krijgt, en ze bleef nog lang nagalmen: reken maar dat ze er spijt van krijgen. Vrouwen die geen moeder worden, krijgen spijt. Punt uit.

De stelligheid van deze constatering liet me niet met rust. Mijn brein draaide op volle toeren. Het probleem was de dichotomie die erin besloten lag. Aan de ene kant linkt ze spijt zonder meer aan géén kinderen krijgen, zet ze spijt zelfs in als wapen om vrouwen mee te bedreigen; aan de andere kant blokkeert ze domweg de mogelijkheid van spijt ná het krijgen van kinderen – de wens weer ‘niemands moeder’ te zijn.

Mijn zoektocht is in 2008 begonnen.

Ik startte in Israël, een land waar vrouwen gemiddeld drie kinderen krijgen,¹ wat een vruchtbaarheidscijfer oplevert dat hoger ligt dan het gemiddelde van de OESO-landen (1,74), maar relevant bleek te zijn in verschillende andere westerse landen, zoals de VS met een cijfer van 1,9 en Europese landen zoals Oostenrijk, Zweden, Estland en vooral Duitsland, waar het gemiddelde slechts 1,4 bedraagt.² Dat zijn landen waar vrouwen in hun houding tegenover het moederschap vaak wat meer speelruimte lijken te hebben, al ondervinden ze ook daar druk vanuit de samenleving om de ‘juiste’ beslissing te nemen en moeder te worden.

Naar welk land ik ook keek, overal krijgen vrouwen kinderen, overal voeden ze kinderen op en overal worden ze in hun moederschap geconfronteerd met grote beproevingen – maar spijt van het moederschap wordt er nauwelijks verwoord.

Ik wilde deze stand van zaken benaderen vanuit de veronderstelling dat ons sociale blikveld beperkt is, omdat het ons niet in staat stelt iets te zien of te horen wat weliswaar bestaat, maar waar misschien geen taal voor is. We weten al dat het moederschap voor vrouwen de voornaamste relatie kan zijn, een relatie die voldoening, vreugde, liefde, troost, trots en tevredenheid opwekt. We weten al dat het moederschap óók een strijdperk kan zijn met veel spanningen en ambivalentie, wat kan leiden tot hulpeloosheid, frustratie, schuld, schaamte, woede, vijandigheid en teleurstelling. We weten al dat het moederschap op zichzelf onderdrukkend kan zijn, in die zin dat het de bewegingsvrijheid en de mate van onafhankelijkheid van vrouwen beperkt. En we zijn inmiddels bereid te beseffen dat moeders menselijke wezens zijn die bewust of onbewust kunnen beschadigen, mishandelen en soms ook doden. Toch koesteren we nog steeds de

wens dat deze ervaringen van vrouwen van vlees en bloed ons mythische beeld van 'de moeder' niet aan stukken zullen scheuren, en dus schrikken we nog steeds terug voor de erkenning dat het moederschap – zoals zoveel andere levenssterreinen waar we ons voor inzetten, waar we om geven en waar we onder lijden, waardoor we terug willen gaan in de tijd om sommige dingen anders te doen – iets kan zijn waar we spijt van hebben. Zelfs van moeders die in de problemen komen, wordt niet verwacht dat ze vinden, voelen of denken dat het moederschap een ongelukkige zet was. Vaak mogen ze dat niet eens.*

Zonder taal en in het licht van deze terughoudendheid, die het moederschap buiten de menselijke ervaring van spijt plaatst, wordt spijt om moeder te zijn bijna nooit vermeld, noch in het publieke debat³ noch in de interdisciplinaire theoretische en feministische moederschapsliteratuur. De meeste literatuur over de bevindingen van moeders behandelt de gevoelens en ervaringen van moeders met baby's en peuters, dus in de periode direct volgend op de transitie naar het moederschap. Verwijzingen naar de ervaringen van moeders van oudere kinderen zijn relatief schaars, en dat kan er wellicht op wijzen dat er weinig ruimte is voor retrospectieve verslagen van moeders die

* Uit onderzoek blijkt dat spijt zowel cognitieve elementen (zoals verbeelding, herinnering, oordeel of evaluatie) als emotionele aspecten (zoals verdriet, rouw of pijn) omvat. In navolging van de psycholoog Janet Landman, die in haar boek *Regret: The Persistence of the Possible* spijt als een ervaring van gevoelde rede of beredeneerde emotie ziet, en omdat ik van mening ben dat pogingen om tot een scherp onderscheid hiertussen te komen vaak arbitrair en onnauwkeurig kunnen zijn, beschouw ik in dit boek spijt als een emotionele houding.

een groter tijdsverloop bestrijken. Daar komt nog bij dat de meeste geschreven informatie over hoe vrouwen zich verhouden tot de transitie naar het moederschap zélf te vinden is in literatuur die handelt over de onwil van vrouwen om moeder te worden. Er is dus gebrek aan verhalen van moeders die terugblikken, en de spijtvraag wordt vooral gesteld aan ‘de anderen’, dat wil zeggen, aan vrouwen wier leven niets met moederschap te maken heeft.

Als we deze moederschapsliteratuur in kaart brengen, leert één blik op onze ‘wegenkaart’ ons al dat er ‘zelfs’ in de feministische theorievorming over het onderwerp blijkbaar geen ruimte is voor hernieuwde evaluatie, laat staan voor spijt.

De paar keer dat spijt van het moederschap de afgelopen jaren online⁴ aan de orde kwam, werden gevoelens van spijt in de regel met ongeloof begroet. Mensen ontkenden dat zulke gevoelens überhaupt bestonden of reageerden er met woede, verontwaardiging en vertekening op: moeders met spijt werden weggezet als egoïstische, gestoorde, beschadigde vrouwen, als immorele schepsels, die model staan voor wat we een ‘zeurcultuur’ zijn gaan noemen.

Ongeloof en woede zijn ook de twee soorten reacties die naar voren kwamen in het stormachtige online debat dat vanaf april 2015 in tal van westerse landen en met name in Duitsland woedde onder de hashtag #regrettingmotherhood. Aanleiding voor het debat was mijn artikel over spijt van het moederschap in het Amerikaanse academische tijdschrift voor vrouwenstudies *Signs*⁵ en een interview met mij hierover in de Duitse pers.⁶

Het heftige debat dat op deze publicaties volgde, werd overspoeld met veroordelingen van moeders met spijt, maar ook met een enorm aantal opgeluchte getuigenissen

van vrouwen die spijt hadden van het moederschap. Bovendien benadrukte een onbekend aantal vrouwen en moeders hoe belangrijk het is om – door het betuigen van spijt – lucht te geven aan de nood van vrouwen voor wie moeder worden of de voornaamste verzorger van hun kinderen zijn geen keuze is, maar een plicht. Met honderden berichten op blogs van ouders, blogs van moeders en op sociale media was voor velen het moment aangebroken om (eindelijk of opnieuw) onuitgesproken gevoelens openbaar te maken, die hoofdzakelijk binnenskamers waren gehouden om het harde oordeel en de kritiek van de samenleving te vermijden.

Het debat in Duitsland naar aanleiding van spijt, dat vooral betrekking had op het duale concept van de ‘perfecte moeder’ en de ‘onverschillige moeder’, toonde aan dat we, naast spijt, te maken hebben met een breed scala van emoties die om aandacht vragen. En terwijl er geen twijfel meer over bestond dat spijt van het moederschap een diepgeworteld taboe is, benadrukte het debat dat er nog iets ontbreekt, dat er op het puntje van onze tong nog iets ligt te wachten wat grondig gezegd en gehoord moet worden.

Mijn onderzoek liep van 2008 tot 2013. Het doel ervan was om voor het eerst het onuitgesprokene ruimte te geven. Dat heb ik gedaan door te luisteren naar vrouwen uit verschillende sociale groepen die spijt hebben dat ze moeder zijn geworden; een aantal van hen is al grootmoeder.

In dit boek schets ik de verschillende wegen naar het moederschap die deze vrouwen hebben gevolgd, en analyseer ik hun intellectuele en emotionele wereld na de geboorte van hun kinderen. Ik probeer de gevoelens en kwelende conflicten in het leven van deze vrouwen, die voortkomen uit de onverenigbaarheid van hun wens nie-

mands moeder te zijn en het concrete feit dat ze de moeder van hun kinderen zijn, te conceptualiseren. Ook ga ik in op de vraag hoe verschillende vrouwen deze conflicten herkennen en ermee omgaan.

Maar mijn interesse gaat verder dan enkel de constatering dat spijt van het moederschap iets is wat bestaat. Dat zou een te beperkte focus zijn, die de samenleving vrijuit laat gaan. Als we spijt alleen toeschrijven aan het persoonlijke falen van de vrouw om zich aan het moederschap aan te passen, en we dus vinden dat de moeder in kwestie beter haar best zou moeten doen, dan worden we ons niet bewust van de manier waarop veel westerse samenlevingen vrouwen behandelen. Of beter gezegd, vrouwen verwaarlozen. Want dat doen samenlevingen die niet erkennen dat ze elke vrouw die lichamelijk en emotioneel gezond wordt bevonden niet alleen de weg naar het moederschap op sturen maar ook de weg naar de eenzaamheid, als ze de nadelige gevolgen van haar moederschap het hoofd moet bieden. Spijt is dan geen ‘fenomeen’, zoals in diverse openbare debatten is gesuggereerd, en een debat over spijt is al evenmin een uitnodiging om een ‘emotionele freakshow’ met optredens van ‘perverse vrouwen’ bij te wonen. Als we emoties zien als middel om tegen bestaande machtssystemen te demonstreren,⁷ dan is spijt een alarmbel, die samenlevingen oproept het moederschap gemakkelijker te maken. Maar dat niet alleen. Deze alarmbel kan samenlevingen ook oproepen nog eens goed na te denken over een voortplantingsbeleid dat vrouwen verplicht moeder te worden. Als spijt de ‘niet-genomen weg’ markeert, wijst spijt van het moederschap er dus op dat er wegen bestaan die vrouwen van deze samenlevingen niet mógen nemen. Zulke alternatieve wegen, waaronder het niet-moederschap, worden bij voorbaat versperd. Als spijt een brug slaat tussen toen en nu, tussen

wat herinnerd wordt en wat tastbaar aanwezig is, dan maakt spijt van het moederschap duidelijk wat vrouwen zich herinneren en wat ze zonder terug te blikken moeten vergeten.

Spijt is bovendien een van de menselijke emotionele reacties op confrontaties tussen mensen onderling of tussen onszelf en de consequenties van de besluiten die we moesten of wilden nemen. Zo bezien werpt spijt van het moederschap vanuit een andere invalshoek licht op ons (on)vermogen het moederschap te zien als een menselijke relatie, en niet als een rol of als een heiligdom. In dat opzicht kan spijt op den duur helpen de opvatting te verwerpen dat moeders objecten zijn, die enkel ten doel hebben anderen te dienen en die hun eigen welzijn uitsluitend verknopen met dat van hun kinderen. Deze opvatting erkent vrouwen niet als zelfstandige subjecten die de baas zijn over hun eigen lichaam, gedachten, emoties, fantasieën en herinneringen, en die in staat zijn om zelf te bepalen of het allemaal de moeite waard is geweest.

Waar we het over hebben als we het over spijt hebben

In verschillende landen waar over spijt van het moederschap is gediscussieerd, gebeurde iets interessants: het onderwerp van discussie verschoof heel snel van spijt naar ambivalentie tegenover het moederschap. Soms kwam spijt dan niet eens meer aan de orde. Een verklaring voor die tendens is dat spijt inderdaad thuishoort in het brede scala van tegenstrijdige moederschapservaringen in een samenleving die niet wil dat moeders het zwijgen verbreken.

Maar spijt en ambivalentie zijn niet hetzelfde: spijt kan gepaard gaan met ambivalente gevoelens over het moederschap, maar ambivalentie tegenover het moederschap hoeft

niet altijd te betekenen dat er spijt wordt gevoeld. Er zijn vrouwen met ambivalente gevoelens over hun moederschap die geen spijt hebben dat ze moeder zijn geworden, en er zijn moeders met spijt die niet ambivalent tegenover hun moederschap staan. Met andere woorden, spijt behelst niet de vraag: 'Hoe ga ik me op mijn gemak voelen bij het moederschap?' Spijt behelst de vaststelling: 'Moeder worden was een vergissing.'

Dit keer wil ik niet dat spijt van het moederschap terzijde wordt geschoven. Spijt moet het middelpunt van het debat blijven, omdat ik weet dat het inwisselbaar maken van ambivalentie en spijt, ermee omgaan alsof het twee woorden voor hetzelfde verschijnsel zijn, het onmogelijk maakt te luisteren naar wat moeders met spijt te zeggen hebben. Als we direct over de beproevingen van het moederschap gaan praten, ontdoen we spijt van haar substantie en schakelen we alle mogelijkheden uit om de stelregel dat het moederschap altijd en overal door alle moeders wordt ervaren als iets wat de moeite waard is, kritisch onder de loep te nemen. Spijt brengt namelijk aan het licht dat deze stelregel in feite een aanname is. Bovendien wordt door die vermeende inwisselbaarheid de status quo in stand gehouden, want door in de taal van complexiteit en ambivalentie te spreken, keren we ons opnieuw af van een van de belangrijkste kwesties die uit de kern van spijt naar voren komen, namelijk de transitie naar het moederschap zelf, ofwel de beperkte speelruimte die er is voor vrouwen als subjecten die zelf nadenken over en bepalen of ze al dan niet kinderen willen krijgen en opvoeden.

Een discussie met spijt als kern kan ons evenwel ook iets vertellen over de gesteldheid van andere moeders. Ook moeders zonder spijt kunnen in hun moederschap tegenspoed ondervinden en wensen daarom misschien af en toe

dat ze het uit hun biografie konden schrappen – terwijl ze helemaal niet geacht worden zo'n 'niet-gesanctioneerde' wens te hebben. Daarmee kan een onderzoek naar het moederschap met spijt als focus alle moeders van dienst zijn die zich met de impact van sociale constructies geconfronteerd zien. Het kan een extra invalshoek zijn om meer te weten te komen over de ervaringen van moeders en een steun in de rug bij hun eenzaamheid.

Het scala aan moederschapservaringen waarmee we te maken hebben is enorm. In mijn onderzoek hanteerde ik daarom bij het definiëren van 'spijt' als eerste criterium dat vrouwen zelf vaststelden dat ze spijt hadden en me actief benaderden om mee te doen aan een onderzoek dat aanvankelijk expliciet 'Ouders met spijt' heette.*

Het was niet het enige criterium. In de periode dat ik de interviews afnam, namen talrijke moeders die mee wilden doen contact met me op. In gesprekken met verschillende van deze vrouwen bleek dat ze in hun moederschap weliswaar ambivalentie en conflicten ondervonden, maar geen spijt hadden dat ze moeder waren. Hun empirische gegevens zijn dan ook niet in mijn onderzoek opgenomen.

Twee andere criteria hielpen me om problemen met of ambivalente gevoelens tegenover het moederschap te onderscheiden van spijt. Het eerste was een ontkennend antwoord op de vraag: 'Als je met de kennis en de ervaring van nu de klok kon terugdraaien, zou je dan nog steeds moeder

* Van 2008 tot 2011 heb ik ook vaders in de leeftijd van 34 tot 78 jaar (onder wie één grootvader) uitgebreid geïnterviewd. Vier jaar na aanvang van de interviews besloot ik me specifiek te richten op moeders met spijt, omdat het niet mogelijk bleek diep genoeg in te gaan op de inhoudelijke overeenkomsten en verschillen tussen moeder- en vaderschap.

worden?’ Het tweede was een ontkennend antwoord op de vraag: ‘Vind je dat het moederschap überhaupt voordelen heeft?’ Sommige vrouwen beantwoordden de tweede vraag met een duidelijk ‘nee’. Wanneer het antwoord op die vraag echter bevestigend was – en de ondervraagde dus vond dat het moederschap bepaalde voordelen had – vroeg ik door: ‘Vind je dat de voordelen opwegen tegen de nadelen?’ Die vraag werd door de vrouwen ontkennend beantwoord.

Op het snijvlak van deze criteria zien we een emotionele houding die de vrouwen in het onderzoek als stabiel ervaren. Sommige vrouwen leven ermee vanaf de zwangerschap, na de bevalling of de eerste jaren van het moederschap, en blijven dat doen, tot op de dag van vandaag. We kunnen hieraan ook zien waarom de uitspraak ‘Ik lijd onder het moederschap, maar “de glimlach van mijn kind” is me alles op de hele wereld waard’ niet hetzelfde is als de uitspraak ‘Ik lijd onder het moederschap, en niets op de hele wereld maakt het de moeite waard’.

Het onderzoek

Bij de start van een onderzoek kan een wetenschapper tot de ontdekking komen dat ze niemand heeft om mee te praten, omdat ze een gestigmatiseerd onderwerp onderzoekt, of een fenomeen dat minder frequent voorkomt.⁸

Ik weet niet hoe vaak het voorkomt dat vrouwen spijt hebben van de transitie naar het moederschap, het is ook niet aan mij om dat te bepalen. Wel staat vast dat het een gestigmatiseerd onderwerp is, dat taboe wordt gevonden. Het was dan ook verre van eenvoudig om ontmoetingen tot stand te brengen met vrouwen die bereid waren om in het kader van een onderzoek over spijt te praten. En in de loop van de jaren ben ik inderdaad benaderd door moeders met